

Det balancerede budgets multiplikator – endnu en gang

P. Nørregaard Rasmussen

Økonomisk Institut, Københavns Universitet

Summary: The article does not pretend to present real novel ideas. It is a survey. After a few introductory remarks, the balanced budget theorem is proved in alternative forms, followed by modifications. The irreversibilities of economic relations are stressed leading to modifications in the usual multiplier theory. This leads to important modifications to the by now classical »functional fiscal policy«. If anything this is the conclusion of the article.

Hvis man husker blot få år tilbage i tiden, vil man erindre en ret voldsom diskussion om statsgældens problem. "En truende statsbankerot", "Næste generation bliver tvunget i knæ p.g.a. de byrder, vi ved underskud i den offentlige sektor og heraf følgende gældsætning pådrager dem" – det var nogle af overskrifterne. Mere sagtmødige gjorde opmærksom på, at det dog stadig er vigtigt at sondre mellem indenlandsk gæld og udenlandsk gæld. Om den indenlandske gæld er det almindeligt at sige, at her er det den ene hånd, som skylder den anden, et argument man ikke kan skyde let igennem. Men som også påpeget af mere seriøse deltagere i denne debat, så vil denne transferering fra debitor til kreditor have andre og videre omkostninger. Det drejer sig først og fremmest om transaktionsomkostninger i meget bred forstand. Det er ikke alene den flok af offentlige administratorer, som skal »formidle« transfereringen, herunder ikke mindst den administration, som følger det stigende »skattetryk«, men de videre virkninger heraf, som vi ikke ved meget om, langt mindre kan kvantificere. Hvordan virker overhovedet forøgede skatter på borgernes incitamenters til at igangsætte aktivitet, at søge arbejde, at forbruge og opspare, at bruge alle kneb for at undgå skattebetaling – og hvad vil være de afledede virkninger heraf? Vi må vist indrømme, at vi står på herrens mark og må konkludere, at hvad man tidligere henførte til blot at være »transfereringsomkostninger« dækker over en hel del, herunder uvidenhed.¹

Enkelte dele af det følgende dannede grundlag for en gæsteforelæsning på Handelshøjskolen i København d. 26. april 1988.

1. I videre forstand er det værd at hæfte sig ved, at »Transfereringsomkostninger« i de senere år har tiltrukket sig større og større opmærksomhed, f.ex. i kapitalmarkedsteori, herunder porteføljeteori.

Det balancerede budgets multiplikator – endnu en gang

P. Nørregaard Rasmussen

Økonomisk Institut, Københavns Universitet

Summary: The article does not pretend to present real novel ideas. It is a survey. After a few introductory remarks, the balanced budget theorem is proved in alternative forms, followed by modifications. The irreversibilities of economic relations are stressed leading to modifications in the usual multiplier theory. This leads to important modifications to the by now classical »functional fiscal policy«. If anything this is the conclusion of the article.

Hvis man husker blot få år tilbage i tiden, vil man erindre en ret voldsom diskussion om statsgældens problem. "En truende statsbankerot", "Næste generation bliver tvunget i knæ p.g.a. de byrder, vi ved underskud i den offentlige sektor og heraf følgende gældsætning pådrager dem" – det var nogle af overskrifterne. Mere sagtmødige gjorde opmærksom på, at det dog stadig er vigtigt at sondre mellem indenlandsk gæld og udenlandsk gæld. Om den indenlandske gæld er det almindeligt at sige, at her er det den ene hånd, som skylder den anden, et argument man ikke kan skyde let igennem. Men som også påpeget af mere seriøse deltagere i denne debat, så vil denne transferering fra debitor til kreditor have andre og videre omkostninger. Det drejer sig først og fremmest om transaktionsomkostninger i meget bred forstand. Det er ikke alene den flok af offentlige administratorer, som skal »formidle« transfereringen, herunder ikke mindst den administration, som følger det stigende »skattetryk«, men de videre virkninger heraf, som vi ikke ved meget om, langt mindre kan kvantificere. Hvordan virker overhovedet forøgede skatter på borgernes incitamenters til at igangsætte aktivitet, at søge arbejde, at forbruge og opspare, at bruge alle kneb for at undgå skattebetaling – og hvad vil være de afledede virkninger heraf? Vi må vist indrømme, at vi står på herrens mark og må konkludere, at hvad man tidligere henførte til blot at være »transfereringsomkostninger« dækker over en hel del, herunder uvidenhed.¹

Enkelte dele af det følgende dannede grundlag for en gæsteforelæsning på Handelshøjskolen i København d. 26. april 1988.

1. I videre forstand er det værd at hæfte sig ved, at »Transfereringsomkostninger« i de senere år har tiltrukket sig større og større opmærksomhed, f.ex. i kapitalmarkedsteori, herunder porteføljeteori.

Hvorom alting er, så blev det en politisk målsætning at balancere de offentlige finanser. Og dette lykkedes som bekendt i det store og hele – i modsætning til den i mine øjne vigtigere målsætning om balance, for ikke at sige overskud, på betalingsbalancens løbende poster. Her er jo ikke tale om, at den ene hånd betaler til den anden. Her er tale om en reel byrde på næste generationer.

(I parentes bemærket: Man møder nu her det argument, at når det forenede, europæiske marked er gennemført i 1993, vil problemet fordampe. Man kan have stærke tvivl om, at vidunderet vil blive nået i 1993. Der vil vel realistisk betragtet snarere blive tale om en langsom, gradvis overgang, som ikke afsluttes med et brag i 1993, men i mange år har været på vej og også vil fortsætte, skridt for skridt, efter 1992. Jeg tør ikke engang gætte på, om processen konvergerer eller vil gå i stå.

Helt uanset dette er det et godt spørgsmål, om vort gældsproblem i forhold til udlandet vil fordampe, når (hvis) denne »lykketilstand« med helt fri handel og kapitalbevægelser skulle bringe os over i »de forenede europæiske stater«.

En national analogi kan være belysende. Lad os betragte Bornholm. Ingen kender Bornholms betalings- og kapitalbalance. Men en gældsætning af en bornholmsk »Koføed« eller Rønne kommune skal naturligvis betales med heraf følgende byrde for familien Koføed eller skatteborgerne i Rønne. Byrden forsvinder ikke, fordi Bornholm er en integreret del af Danmark. Men likviditetsproblemet er lettere i den forstand, at de kreditforeningsobligationer, som modsvares af Koføed's pantebreve, kan afsættes på almindelige vilkår, og Rønne kommunes lån måske gives på almindelige vilkår i en hovedbank (måske via en lokalbank). Imidlertid er det muligt, at Rønne kommune (evt. via den lokale bank) får et vink om, at lånevilkårene må strammes, dvs. højere rente, eller Koføed får besked om, at hans lån ikke kan gå igennem -eller må halveres.

Analogien skulle gøre det klart, at om end likviditetsproblemet kan blive noget lettere – men ingenlunde behøver at forsvinde – så vil byrden ved en statsgæld naturligvis ikke forsvinde med et frit europæisk marked.

Man vil/kan måske betragte disse sidste ræsonnementer som en digression, som bringer os tilbage til bestræbelserne for at tilvejebringe balance på de offentlige finanser, hvilket let fører over i teorien om balancerede budgetter).

I det følgende vil jeg først gennemgå det balancerede budgets multiplikator i »den rene form«, dvs. uden de for en virkelighedsnær beskrivelse nødvendige modifikationer. Dette er meget elementært. Derefter nogle bemærkninger om teoremets historie, efterfulgt af en diskussion af modifikationerne. Herefter følger en kort antydning af de videre implikationer efterfulgt af mere løse strøbemærkninger om finanspolitikken i almindelighed.

Teoremet

Der er flere måder at demonstrere det rendyrkede teorem på. Her tre eksempler:

(a) det offentlige opkræver 1 kr. ekstra i indkomstskat. Dette giver en negativ multiplikatorvirkning på

$$a + a^2 + \dots \rightarrow \frac{a}{1-a} \quad (1)$$

hvor a er forbrugstilbøjeligheden i forhold til disponibel indkomst med et fald i opsparringen (når processen er løbet til ende) på i alt

$$\frac{as}{1-a} \quad (2)$$

hvor s er opsparringstilbøjeligheden i forhold til disponibel indkomst, dvs. $a + s = 1$. (1) må fortolkes som en realeffekt, dvs. der frisættes produktionsfaktor svarende til summen, i.e. faktorindkomsten regnet i konstante priser falder.

Nu forudsætter teoremet, at det offentlige køb af faktorydelser forøges med den ene krone – budgettet balancerer –, hvorved fås en positiv multiplikatoreffekt på

$$1 + a + a^2 + \dots \rightarrow \frac{1}{1-a} \quad (3)$$

og en heraf flydende opsparring på i alt

$$\frac{s}{1-a} \quad (4)$$

Det følger, at nettoefterspørgslen efter faktorydelser bliver

$$\frac{1}{1-a} - \frac{a}{1-a} = 1, \quad (5)$$

og nettoeffekten på opsparringen bliver naturligvis s (jf. (4) og (2) = $\frac{s}{1-a} - \frac{as}{1-a}$).

Det ses umiddelbart, at ved denne fremstillingsform inviterer man til et dynamisk oplæg, idet såvel (1) som (3) kan betragtes som tidsslugende processer.² Bemærk tillige, at den disponible indkomst ikke forøges: Stigning i skat formindsker disponibel indkomst, hvilket netop opvejes af den indkomststigning, der følger af det offentlige køb af varer og tjenester (faktorydelser).

2. Jf. her Kjeld Philip (1942) samt indlæg af Haberler, Goodwin, Everett Hagen og Haavelmo i *Econometrica*, 1946.

(b) En let måde at fremstille teoremet på er ved en komparativ statisk analyse ud fra en uhyre simpel model (med de sædvanlige notationer, idet T antages at være en »lump-sum« skat på indkomsten – på godt dansk en kopskat):

$$Y = C + I + G$$

$$C = a_0 + a(Y-T)$$

$I = \bar{I}$, dvs. exogen (jf. nedenfor).

Det følger, at for $\Delta T = \Delta G$ vil

$$\Delta Y = \frac{\Delta G}{1-a} - \frac{a}{1-a} \Delta T = \Delta G$$

Så enkelt er det, men jf. nedenfor.

Resultatet ændres endnu ikke fundamentalt, hvis T gøres til en simpel funktion af indkomsten, men her kommer nye problemstillinger, jf. igen nedenfor.

En vigtig konsekvens af teoremet er, at man i en situation med »fuld beskæftigelse«³ ved en udvidelse af den offentlige sektor må overbalancere. I situationen med fuld beskæftigelse må man tilsi- kre, at de ekspansive kræfter ved udgifterne modsvares af de kontraktive ved skatterne, dvs.

$$\Delta T \frac{a}{1-a} = \Delta G \frac{1}{1-a}, \text{ i.e.}$$

$$\Delta T = \Delta G + \Delta G \frac{1-a}{a}$$

Som man ser, er sidste led den skattestigning, som går ud over den for formel balance fornødne. Herved tvinges multiplikatoren ned på 0, som den (såkaldte) fulde beskæftigelse kræver.

(c) En tredje mulighed er at henvise til, at der ved en forøgelse af skatter og en parallel forøgelse af det offentliges køb af varer og tjenester sker en overførsel af indkomststrømmen for den private sektor, som antages at have en forbrugstilbøjelighed, som ligger mellem 0 og 1, til den offentlige sektor, som her forudsættes at have en forbrugstilbøjelighed

3. Gåseøjnene er fuldt berettigede. Begrebet »fuld beskæftigelse« er fyldt op af spørgsmålstejn. Man har aldrig fuld beskæftigelse i alle sektorer. Og der er *altid* arbejdsløshed i nogle. – Betragtninger leder naturligvis frem mod en sektoropdeling med deraf følgende analytiske problemer.

lig 1. Herved vil den gennemsnitlige udgiftstilbøjelighed i samfundet forøges, og den simple Keynes-model fortæller os, at dette har en ekspansiv effekt. Dette kan let præciseres, men måske er det vigtigt, at man heraf ser, at da den gennemsnitlige udgiftstilbøjelighed er et vejet gennemsnit af udgiftstilbøjeligheden i den private og den offentlige sektor, vil det balancerede budgets multiplikator aftage relativt – men naturligvis ikke absolut – med en stigning i den offentlige sektors andel. Dette er en simpel følge af, at jo større den offentlige sektor (med en udgiftstilbøjelighed på 1) er, jo mindre vil den gennemsnitlige udgiftstilbøjelighed stige ved en overførsel til den offentlige sektor. (Men stigningen afhænger naturligvis af den private sektors udgiftstilbøjelighed – som med forudsatte exogene investeringer er lig forbrugstilbøjeligheden).

Teoremets historie

Det er idag almindeligt at tillægge Gelting (1941) æren for opdagelsen af det balancerede budgets multiplikator. Han var i hvert fald den første, der explicit bragte teoremet på tryk. Man fortsætter derefter med at sige, at Haavelmo (1945) uafhængig af Gelting opdagede teoremet, som dermed blev kendt i den angelsaksiske verden – med en stribe af bidrag i de følgende år. I *History of Political Economy*, Vol. 7, no. 1 (foråret 1975) ofrede man over 50 sider på teorihistorien. Ud over en fuldstændig oversættelse af Geltings 1941-artikel er der bidrag af William A. Salant, Walter S. Salant, Bent Hansen og Paul A. Samuelson. Det viser sig her, at teoremet er tydeligt fremstillet af amerikanske økonomer, men ikke offentliggjort, i hvert fald fra 1942 (William A. Salant), at Samuelson kendte teoremet og en række andre havde været tæt på. Krig gør skade på mange måder, og billedet er flimrende. Haavelmo synes ikke at have kendt disse bidrag, ofte nedskrevet på bagsiden af frokostservietter.

Skal man længere tilbage, kan man med den gode vilje, som Brems (1986) har, finde en antydning hos James Steuart, der omtaler skatter som havende en ekspansiv effekt, fordi de formindsker skattebetalerens efterspørgsel med mindre end den forøgede offentlige efterspørgsel, som forudsættes at have en udgiftstilbøjelighed på én. Man må jo indrømme, at det er tæt på! Men var Ricardo ikke tættere på, når han i *Principles*, Chap. XXXI («On Machinery»), som også Gelting henviser til, siger (se f.ex. Gonner's udg. p. 385):

If I were not called upon for a tax of £ 500 during the war, and which is expended on men in the situation of soldiers and sailors, I might probably expend that portion of my income on furniture, clothes, books, etc., etc., and whether it was expended in the one way or in the other, there would be the same quantity of labour employed in production; for the food and clothing of the soldier and sailor would require the same amount of industry to produce it as the more luxurious commodities; but in the case of the war, there would be the additional demand for men as soldiers and sailors; and, consequently, a war which is supported out of the revenue, and not from the capital of a country, is favourable to the increase of population.

Dette ligner det balancerede budgets multiplikator til forveksling. Men Samuelson (1975) udtrykker tvivl i en fodnote (som ikke for mig er helt let at gennemskue):

... [Ricardo's point] ... really refers to a microeconomic point about an aggregative Say's Law system: all that Ricardo intends to say is that a shift in final demand towards a *more* »labour-intensive« good (Napoleonic-war soldiers rather than clothing) will increase the long-run equilibrium level of employment (and population!). One must live with Ricardo to realize how far he was from Keynes and Hansen, to say nothing of the pre-Keynes Malthus.

I et teoriehistorisk afsnit må det være tilladt at nævne en pudsighed. Da Gelting i begyndelsen af 40'erne søgte et professorat i Århus, blev hans arbejder naturligvis bedømt. Om 1941-artiklen hed det (*Acta Jutlandica*, 1943, p. 67), at det (på grund af den lapidariske fremstilling) er svært at gennemskue ræsonnementer, som dog må antages at bero på en fejl! – Underskrevet af et stærkt trekløver: Jørgen Pedersen, Thorkil Kristensen og F. Zeuthen.

Modifikationer

Det er en følge af de aftagende abstraktioners metode – som alle benytter i de videnskaber, der tilstræber at beskrive »virkeligheden« – at modifikationer i mange led kommer til næsten at overskygge de mest generelle teoremer. Det er her vigtigt at bevare overblikket, de generelle teoremer, men nuancerede for at komme tættere på virkelighedens verden. Marshall's fodnoter er som bekendt lige så vigtige som selve teksten. – Jeg forsøger ikke i det følgende at »dække« alle modifikationer, men (forhåbentlig) nogle væsentlige, og henviser bl.a. til Baumol og Preston (1955).

En erkendelsesteoretisk interessant diskussion rejste sig som en følge af det kun tilsyneladende mærkelige resultat: At man uden empiriske observationer, bortset fra en forbrugstilbøjelighed mellem 0 og 1 og en forudsat offentlig udgiftstilbøjelighed på 1, kunne bestemme det balancerede budgets multiplikator til at være præcis 1. Jeg har forstået, at i dele af fysikken har man tilsvarende resultater: Ud fra en teoretisk model bestemmes en (tilsyneladende) empirisk invariant. I det balancerede budgets multiplikator er der intet mærkeligt. Værdien beror jo på en lang række af hvis, hvis ... – og så ...

Eksempelvis ville en henvisning til, at der findes udenrigshandel, let klares ved at definere privat som offentlig udgiftstilbøjelighed som henførende sig til indenlandsk producerede varer og tjenester. Så gælder teoremet stadig.

Men der er sværere nødder at knække. Det volder f.eks. besvær at opretholde det balancerede budgets multiplikator = 1, hvis forbrugstilbøjeligheden i relation til indenlandsk produktion er forskellig fra importtilbøjeligheden.

En anden vigtig modifikation vil være, at man (realistisk) ikke betragter skatteprovenuet som exogent, men erkender, at politikere kan bestemme skattesatser, men ikke provenuer.⁴

Man kan da – og med forholdsvis god grund, problemstillingen givet – betragte den offentlige udgiftsstigning (ΔG) som exogen, men for at opnå balance må skattesatser(erne) da forøges, således at stigning i skat (ΔT) dækker stigningen i udgift. Hvor meget skal i den situation en indkomstskattesats vokse? Inden for en (stiliseret) Keynes-model kan spørgsmålet naturligvis let besvares. Lad os (med de sædvanlige notationer) antage:

$$Y = C + I + G,$$

$$C = a_0 + a(Y - T),$$

$$T = t_0 + t \cdot Y,$$

hvor såvel I som G betragtes som exogene, hvorved modellen »lukkes«. Lad G vokse med ΔG og bestemme den nye værdi af T , som *marginalt* er nødvendig, for at $\Delta T = \Delta G$. Problemet løses let, og giver at den marginale værdi af t , Δt , skal være lig 1. Dette kan ikke overraske, hvis man har levet sig ind i det balancerede budgets multiplikator. Thi her vil, som allerede nævnt, den disponible indkomst være uændret. Og for at sikre dette skal al stigning i indkomst beslaglægges, hvilket nødvendigvis må betyde, at $\Delta t = 1$. Såre enkelt. De videre konsekvenser af at operere med, at $\Delta t = 1$, er på den anden side ganske store – for ikke at sige alarmerende. Så galt behøver det dog ikke at gå. Man kan jo let forestille sig en t -værdi, som refererer sig til al indkomst, og som sikrer, at den samlede skat vokser svarende til en given værdi af ΔG , der ikke konfiskerer al indkomststigning, men til gengæld beskatter »tidligere indkomst« noget stærkere. Elementær regnekunst vil finde frem til stigningen i t .

En anden krølle på halen optræder, hvis man tager hensyn til, at skatten i første omgang tages fra indkomstmodtagere, som har en forbrugstilbøjelighed over for indenlandsk produktion forskellig fra den gennemsnitlige. Det er da blot et spørgsmål om fantasi, for at alt kan ske, f.ex. kan multiplikatoren blive negativ, jf. Baumol og Preston.

En ganske væsentlig modifikation vil være at lade skattestigningen ligge på indirekte skatter ctr. indkomstskatter. Schneider mente i sin tid (1956 og 1957) – men ændrede vistnok siden standpunkt –, at det balancerede budgets multiplikator i relation til indkomsten i markedspriser ville føre til, at en skattestigning via indirekte skatter med samtidig tilsvarende udgiftsstigning til køb af faktorydelser, ville give en multiplikatorvirk-

4. Dette er meget stærkt fremhævet af Bent Hansen (1955).

ning på 1, mens multiplikatoren i relation til faktorpriser ville være 0. Dette var et overraskende resultat; thi det balancerede budgets multiplikator er jo »reel« i den forstand, at den samlede efterspørgsel efter faktorydelser vokser. Ekstremt kan man beskrive situationen ved »først« at finansiere ved direkte skatter med en multiplikatoreffekt på 1 og derefter omlægge de direkte skatter til indirekte, hvorved faktorindkomsten kan være uændret, mens indkomsten i markedspriser vokser med provenuet, dvs. en multiplikatoreffekt på 1. Alt i alt får man en multiplikatoreffekt på indkomsten målt i markedspriser ved finansiering med indirekte skatter på 2, i relation til faktorpriser på 1. Dette resultat har sine begrænsninger, om end de er mindre end Schneider's, som vist nok i realiteten forudsætter, at stigningen i indirekte skatter ikke overvælttes.

Det har vist sig, jf. Nørregaard Rasmussen (1958), at Schneider's resultat har yderst begrænset gyldighed. Sagt lidt kort, vil med en forbrugstilbøjelighed på f.ex. 0.8 Schneider's udsagn være »20 pct. rigtigt«, jf. også Vogt (1960). Det hele afhænger nemlig dels af overvæltningsgraden, dels af forbrugsfunktionen, herunder specielt af forbrugets reaktion på direkte ctr. indirekte skatter.⁵ Her er forbrugets reaktion på kort ctr. langt sigt vigtig: Vil forbruget på langt sigt reagere anderledes over for stigninger i direkte ctr. indirekte skatter? Herom er meget at sige, som jeg i denne sammenhæng må lade usagt.

En særlig modifikation følger, hvis man spørger, om det virker »begge veje«, dvs. ved stigning i offentlige budgetter såvel som ved et fald. Her må man være forsigtig. I vore formelle modeller er der i reglen formelt irreversibilitet. Men virkelighedens verden er en anden. Dette er en situation, som kendes i mange videnskaber, og den er formentlig meget vigtig i økonomi.⁶ Helt banalt: Husholdningernes reaktion over for en indkomststigning er forskellig fra reaktionen over for et indkomstfald. Dette er helt generelt, men uhyre vigtigt i samfundsvidenskaberne – og i økonomisk politik. Igen helt banalt: Har man forøget visse sociale ydelser, er det mere end svært at redressere en sådan beslutning. I meget vidt omfang fanger bordet. Tænk blot på 20'ernes forsøg på at redressere lønudviklingen – og de ulykker som forsøg herpå afstedkom. Problemet er stort og skal her kun antydes, men fortjener meget mere analyse end gennemført indtil nu. Tænk blot på, at det vakte opstandelse, da man antydede, at en kommende finanslov for 1989 skulle skæres ned til 1987-niveauet! – Når hele dette vigtige problem ikke er behandlet mere, hænger det formentlig sammen med, at i en vækstsituation bevæger man sig kun op ad kurverne!

En særlig variant af manglende reversibilitet kan være en konsekvens af institutionelle forhold. Hvis et velfærdssamfund opretholder – mere eller mindre – indkomsten ved bortfald af aktiv erhvervsindkomst, vil konsekvensen naturligvis være, at fald i faktor-

5. I Nørregaard Rasmussen (1958, p. 311) findes en lidt for kryptisk fodnote herom, som nok kunne have fortjent en uddybning.

6. Så vidt mig bekendt er der kun få antydninger i økonomisk teori til problemet. Nævnes kan P. Nyboe Andersen (1958) og en ikke-offentliggjort (3-mdr. opgave) afhandling af Hector Estrup.

indkomsten ikke fører til tilsvarende fald i efterspørgslen, dvs manglende reversibilitet. Når dette kombineres med høje marginalsatser ved indkomststigninger, kan alt dette være ganske afgørende, fordi det mere eller mindre fjerner fundamentet under vore almindelige multiplikatorbetragtninger. Dette har ganske store konsekvenser for vore makroøkonomiske overvejelser over virkeligheden. Det er med andre ord længe siden, at et regneeksempel, hvor opsparingstilbøjeligheden sættes lig (f.ex.) 0.8, som skulle føre til en multiplikator på 5, havde nogen praktisk relevans. – Når man hertil føjer de vigtige konsekvenser af time lags, reduceres – eller i det mindste modificeres – de primitive multiplikatoranalyser meget stærkt. Vi står tilbage med en vigtig analytisk-teoretisk innovation. Men virkeligheden blev en anden.

En generalisering af det balancerede budgets multiplikator er forsøgt (se Nørregaard Rasmussen 1958 og 1960) ved at argumentere, at der måske er mindre forskel mellem en privat virksomhed og en offentlig virksomhed, end vi plejer at docere. Mit ræsonnement er uhyre enkelt: Den offentlige sektor finansierer udgifter ved skatter, som i cirkulationsprocessen mere eller mindre hindrer alternative anvendelser af købekraften, dvs. bremser efterspørgslen, hvilket så modsvares af det offentlige køb af faktorydelser, der udvider efterspørgslen. Om det nu er hensigtsmæssigt at lade de to effekter modsvare hinanden, er et spørgsmål under overskriften »funktional finanspolitik«. I denne sammenhæng skal argumenteres, at enhver privat erhvervsvirksomhed udfører ligeartede funktioner. Beskatningen modsvares her ganske af, at virksomhederne tager positive priser, og den ekspansive effekt modsvares af, at virksomhederne køber faktorydelser. Så enkelt kan det fremstilles. Det ses, at hvis en virksomhed »balancerer budgettet«, vil dens multiplikatoreffekt være 1. Er virksomhedens investeringer selvfinansierede, er der stadig balance. Men overstiger investeringerne virksomhedens opsparing – og dermed kræver ekstern finansiering, her forstået som en finansiering, der går ud over det løbende budget – vil man få en multiplikatoreffekt større end 1, helt analogt til virkningen af offentlige budgetunderskud. Man vil se, at i yderste konsekvens vil denne betragtning føre til, at man, om man vil, kan beskrive hele indkomstdannelsen som en videreudvikling af det balancerede budgets multiplikator. Det kan være svært at overskue konsekvenserne af og hensigtsmæssigheden af dette synspunkt, men det kan antyde, at det balancerede budgets multiplikator ikke er en snurrig fodnote for forståelsen af hele cirkulationsprocessen.

En uhyre vigtig modifikation optræder, når man forlader forudsætningen om exogene investeringer. Som bekendt vil endogene investeringer gøre (næsten) alt muligt. Vi er endnu en gang på herrens mark. Thi man vil vide, at investeringsfunktionen hører til de meget usikre områder af vor teori. Man må dog minde om, at der er tale om en glidende overgang mellem de usikre områder i efterspørgselsteorien. Dele af forbrugsfunktionen er jo også uhyre usikre, herunder de dele som ligger tæt på investeringsteorien: Efterspørgslen efter varige forbrugsgoder. Den forenkling, som i lærebøgerne består i at lade

forbruget – som det nu engang defineres i vort nationalregnskab – være entydigt bestemt af indkomsten, er som erfaringerne viser, en forenkling. Lad mig blot henvise til de meget store udsving i opsparingskvoten, som er observeret i de seneste år. Vor tiltro til en stabil, simpel forbrugsfunktion i den simple form kan slet og ret ikke opretholdes. Som sagt er det ikke mindst efterspørgslen efter varige forbrugsgoder, der varierer »for meget«. At investeringsfunktionen viser manglende stabilitet kan ikke overraske. Det vil naturligvis føre alt for vidt at gennemgå de mange forskellige reaktioner i investerings efterspørgslen, der kan være resultatet af et balanceret budgets multiplikatorproces. Hertil kræves en meget omhyggelig præcision af den givne situation, herunder kapitalmarkedets relationer. Måske kan man bedst antyde vanskelighederne ved at henvise til forventningernes betydning for investeringerne. Her er store hvide pletter på vort landkort. Ethvert tilløb til at udbygge en teori må hilses velkomment. Men jeg står vel ikke helt alene ved at spørge, hvor langt teorien om de rationelle forventninger har bragt os. (Men naturligvis er her meget at sige, som her lades usagt).

Hvorom alting er, synes det åbenbart, at en endogenisering af investeringerne kan, ja vil, få det simple balancerede budgets multiplikatortheorem til at fordampe.

Listen over modifikationer kunne let forlænges. Tænk eksempelvis på konsekvenserne af eventuelle inflationære processer, der måtte blive igangsat. Flaksehalse er herunder et vigtigt problem, ligesom det er vigtigt at forstå, at teoremet forudsætter, at det offentlige køber faktorydelser og eksempelvis ikke finansierer overførselsindkomster eller højere priser på allerede indkøbte faktorydelser.

Det er måske vigtigere at fastholde, at den kerne af erkendelse, som det balancerede budgets multiplikator giver, opretholdes. Og at der må tages hensyn hertil i den økonomiske politik. Dette kan siges at være en ekstra komplikation i en verden, hvor finanspolitikken har tilstrækkeligt med vanskeligheder at kæmpe mod. Man møder ofte vendingen, at finanspolitikken er udslidt, og lidt er der jo om det. Alle synes at være enige om, at indkomstskatterne ikke kan forøges. Det er der mange gode grunde til, ja man kan spørge, om virkningerne på omgørelser, incitament, opsparring m.v. ikke i dag er af så uheldig karakter, at man allerede er »gået for langt«. Vi ved, som før nævnt, ikke meget om dette, hvilket i en vis forstand gør det »farligt«. Det »farlige« består formentlig også i, at langtidseffekterne kan være meget stærkere, end hvad man måtte observere i det korte løb.

Tilbage står da den ikke eksisterende – men lovende – direkte forbrugsskat, som dog vil støde på meget store overgangsvanskeligheder, samt moms'en. Her er formentlig muligheder, selv om man i det åbne samfund, vi har, nok må erkende, at den funktionelle finansteoris lovende fagre nye verden fortøner sig. Med den åbne verdens begrænsninger på pengepolitik og valutapolitik er det nødvendigt at erkende, at den nationalt selvstændige, autonome økonomiske politik har fået – og endnu mere vil få – indsnævret albuerum. Jeg siger ikke hermed, at diskretionær, dansk politik er en saga blot. Ser man bort

fra det generelle og uhyre vigtige spørgsmål om diskretionær styring ctr. »regler«, hvorom der er mange mulige kommentarer, så betyder det under alle omstændigheder, at den diskretionære politik indsnævres til områder som kulturpolitik, skolepolitik, forskningspolitik etc. Nogle vil beklage denne udvikling, men lad det være tilføjet, at de nævnte områder dog kan siges at være af langt større betydning end den af os alle så dyrkede økonomiske politik.

Litteratur

- Andersen, P. Nyboe. 1958. Eksempler på økonomisk irreversibilitet. I *Til Frederik Zeuthen*. København.
- Baumol, W.J. and M.H. Preston. 1955. More on the Multiplier Effects of a Balanced Budget. *American Economic Review*, March.
- Brems, Hans. 1986. *Pioneering Economic Theory 1630-1980*. Baltimore.
- Gelting, Jørgen H. 1975 [1941]. Some Observations on the Financing of Public Activity, *HOPE*, Spring 1975. – Oversættelse af Geltings artikel i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1941: Nogle Bemærkninger om Finansieringen af Offentlig Virksomhed.
- Hansen, Bent. 1955. *Finanspolitikens økonomiske teori*. SOU 1955: 25, Stockholm. (Også i engelsk udg.).
- Hansen, Bent. 1975. Introduction to Jørgen Gelting's Some Observations on the Financing of Public Activity. *HOPE*, Spring.
- Haavelmo, Trygve. 1945. The Multiplier Effects of a Balanced Budget, *Econometrica*. Genoptrykt i Arthur Scmithies og J. Keit Butters (ed.) *Readings in Fiscal Policy*, Homewood 1955.
- Pedersen, Jørgen. 1939. Einige Probleme der Finanzwirtschaft, *Weltwirtschaftliches Archiv*. Eng. oversættelse i Jørgen Pedersen, *Essays in Monetary Theory and Related Subjects*, København 1975.
- Philip, Kjeld. 1942. *Bidrag til Læren om Forbindelsen mellem det offentlige Finanspolitik og den økonomiske Aktivitet*. København.
- Rasmussen, P. Nørregaard. 1958. Markedspriser ctr. faktorpriser ved det balancerede budget. I *Festskrift til Frederik Zeuthen*. København.
- Rasmussen, P. Nørregaard. 1960. Det balancerede budgets multiplikator og udenrigshandelen. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*.
- Salant, Walter S. 1975. Introduction to William A. Salant's Taxes, the Multiplier and the Inflationary Gap. *History of Political Economy (HOPE)*, Spring.
- Salant, William A. 1975. Taxes, the Multiplier and the Inflationary Gap. *HOPE*, Spring.
- Salant, William A. 1975. The Balanced-Budget Multiplier as the Sum of an Infinite Series. *HOPE*, Spring.
- Samuelson, Paul A. 1975. The Balanced-Budget Multiplier: A Case Study in the Sociology and Psychology of Scientific Discovery. *HOPE*, Spring.
- Schneider, Erich. 1956. Zur Frage der Multiplikatorwirkung eines ausgeglichenen Budgets. I *25 Economic Essays in Honour of Erik Lundberg*. Stockholm.
- Schneider, Erich. 1957. *Einführung in die Wirtschaftstheorie*, III Teil. Tübingen.
- Topp, Niels-Henrik. 1987. *Udviklingen i de finanspolitiske ideer i Danmark 1930-1945*. København.
- Vibe-Pedersen, J. 1960. Multiplikatorvirkningen og indirekte skatter. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, (5.-6. hefte).
- Vogt, Winfried. 1960. Einige Unklarheiten in der Diskussion über die Multiplikatorwirkung eines ausgeglichenen Budgets. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Band 85. (Indeholder tillige ganske omfattende litteraturhenvisninger).

fra det generelle og uhyre vigtige spørgsmål om diskretionær styring ctr. »regler«, hvorom der er mange mulige kommentarer, så betyder det under alle omstændigheder, at den diskretionære politik indsnævres til områder som kulturpolitik, skolepolitik, forskningspolitik etc. Nogle vil beklage denne udvikling, men lad det være tilføjet, at de nævnte områder dog kan siges at være af langt større betydning end den af os alle så dyrkede økonomiske politik.

Litteratur

- Andersen, P. Nyboe. 1958. Eksempler på økonomisk irreversibilitet. I *Til Frederik Zeuthen*. København.
- Baumol, W.J. and M.H. Preston. 1955. More on the Multiplier Effects of a Balanced Budget. *American Economic Review*, March.
- Brems, Hans. 1986. *Pioneering Economic Theory 1630-1980*. Baltimore.
- Gelting, Jørgen H. 1975 [1941]. Some Observations on the Financing of Public Activity, *HOPE*, Spring 1975. – Oversættelse af Geltings artikel i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1941: Nogle Bemærkninger om Finansieringen af Offentlig Virksomhed.
- Hansen, Bent. 1955. *Finanspolitikens økonomiske teori*. SOU 1955: 25, Stockholm. (Også i engelsk udg.).
- Hansen, Bent. 1975. Introduction to Jørgen Gelting's Some Observations on the Financing of Public Activity. *HOPE*, Spring.
- Haavelmo, Trygve. 1945. The Multiplier Effects of a Balanced Budget, *Econometrica*. Genoptrykt i Arthur Scmthies og J. Keit Butters (ed.) *Readings in Fiscal Policy*, Homewood 1955.
- Pedersen, Jørgen. 1939. Einige Probleme der Finanzwirtschaft, *Weltwirtschaftliches Archiv*. Eng. oversættelse i Jørgen Pedersen, *Essays in Monetary Theory and Related Subjects*, København 1975.
- Philip, Kjeld. 1942. *Bidrag til Læren om Forbindelsen mellem det offentlige Finanspolitik og den økonomiske Aktivitet*. København.
- Rasmussen, P. Nørregaard. 1958. Markedspriser ctr. faktorpriser ved det balancerede budget. I *Festskrift til Frederik Zeuthen*. København.
- Rasmussen, P. Nørregaard. 1960. Det balancerede budgets multiplikator og udenrigshandelen. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*.
- Salant, Walter S. 1975. Introduction to William A. Salant's Taxes, the Multiplier and the Inflationary Gap. *History of Political Economy (HOPE)*, Spring.
- Salant, William A. 1975. Taxes, the Multiplier and the Inflationary Gap. *HOPE*, Spring.
- Salant, William A. 1975. The Balanced-Budget Multiplier as the Sum of an Infinite Series. *HOPE*, Spring.
- Samuelson, Paul A. 1975. The Balanced-Budget Multiplier: A Case Study in the Sociology and Psychology of Scientific Discovery. *HOPE*, Spring.
- Schneider, Erich. 1956. Zur Frage der Multiplikatorwirkung eines ausgeglichenen Budgets. I *25 Economic Essays in Honour of Erik Lundberg*. Stockholm.
- Schneider, Erich. 1957. *Einführung in die Wirtschaftstheorie*, III Teil. Tübingen.
- Topp, Niels-Henrik. 1987. *Udviklingen i de finanspolitiske ideer i Danmark 1930-1945*. København.
- Vibe-Pedersen, J. 1960. Multiplikatorvirkningen og indirekte skatter. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, (5.-6. hefte).
- Vogt, Winfried. 1960. Einige Unklarheiten in der Diskussion über die Multiplikatorwirkung eines ausgeglichenen Budgets. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Band 85. (Indeholder tillige ganske omfattende litteraturhenvisninger).